

Şahin, M. (2023). *Yapay çeviri*. Çeviribilim Yayınları, 159 s. ISBN: 978-605-9312-51-6

Kitap tanıtımı / Book review

Volga YILMAZ-GÜMÜŞ*

*Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, vygumus@anadolu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9075-6634

“Çevirileri artık makineler yapacak, çevirmenlere ihtiyaç kalmayacak” gibi ifadeleri son yıllarda sıkça duyuyoruz. Bu ifadeler ve görüşler –her ne kadar 2020’lerde daha sık karşımıza çıksa da– hiç yeni değil aslında. “Tercüme Makinesi Yapılıyor”: Milliyet gazetesinin 25 Nisan 1958 tarihli bir haberinin başlığı... Bugün makine çevirisi dediğimiz kavramın tarihine baktığımızda ilgili çalışmaların 1930’larda, hatta 1920’lerde başladığını, 1950’lerde Georgetown-IBM deneyiyle belli bir ivme kazanıp zaman zaman yoğunlaşarak, zaman zaman hız kaybederek devam ettiğini görüyoruz. On yıllardır bu alanda çalışmalar yapılırsa da 2000’lerde ve özellikle 2020’lerde makine çevirisinin ayrı bir gelişim gösterdiğinin hepimiz farkındayız. Günümüzde gerek yazılı gerekse sözlü çevirmenlik yapay zekâ teknolojilerinden en fazla etkilenen meslekler arasında görülmektedir. Peki yapay zekâ ve makine çevirisi insan çevirmenlerin yerini alabilir mi? Prof. Dr. Mehmet Şahin’in *Yapay Çeviri* adlı kitabı bu soruya yanıt aramakla kalmayıp insan çevirmenler yerini tamamen veya büyük ölçüde makinelere bıraktığında nelerle karşılaşacağımızı da düşünmemizi sağlamaktadır. Şahin ‘yapay çeviri’ kavramını önererek bunu gerekçelendirse de ben bu yazıda daha önce yaptığım çalışmalarda ve derslerimde kullandığım ‘makine çevirisi’ kavramını tercih etmekteyim.

Yapay Çeviri iki ana kısımdan oluşan bir kitap. Yazar “Yapay Çeviriye Doğru” başlıklı ilk kısımda öncelikle fikrin doğuşundan –17. yüzyıldan– başlayarak makine çevirisinin ayrıntılı bir tarihçesini vermektedir. Bu tarihi gelişmeleri dönemin sosyopolitik koşullarıyla ilişkilendirerek dil ve çeviri çalışmalarının bu koşullardan bağımsız olmadığını ve disiplinler arası araştırmanın gerekliliğini bir kez daha göstermektedir. 1920’lerde geliştirilen ilk çeviri makineleriyle başlayıp günümüzde kullanılan ve çevirmenlerin yerini makinelerin alacağı tartışmalarını alevlendiren büyük dil modelleri destekli nöral makine

çevirisine kadar geçen yüz yıllık süreyi yapılandırılmış bir şekilde özetleyerek gerek çeviri dersleri gerekse çeviri mesleği için önemli bir kaynak sunmaktadır.

İlk kısmın sonunda yer alan “Yapay Çeviri ve Eğitim” başlıklı bölüme kişisel ilgi alanıma doğrudan girdiği için özellikle değinmek istiyorum. Bugün yapay zekâ ve makine çevirisinin istihdam olanakları üzerindeki etkisi yoğun bir şekilde tartışılmakta ve bu tartışmalar gerekli planlama yapılmadan onlarca üniversitede açılan Mütercim ve Tercümanlık ve Çeviribilim bölümlerinin müfredatı ve geleceğini de ilgilendirmektedir. Yapay zekâ ve makine çevirisi hem sınıf içi eğitim süreçlerini hem de eğitim sonrasında mezunların istihdamını etkilemektedir. Yazar da daha önce katıldığı bir panelde belirttiklerini alıntılarla teknolojilerin “etkin ve bilinçli” bir şekilde kullanılmasının hem çeviride kalite ve üretkenliğin artırılması hem de çevirmenin sürekliliğinin korunması açısından önem taşıdığını bir kez daha vurgulamaktadır (s. 97). Sınıf içi uygulamalara baktığımızda, çeviri derslerinin piyasayı taklit ederek makine çevirisi sonrası düzeltme süreciyle yürütülmesi “öğrencilerin kendi katkısını, yaratıcılığını yeterince öne çıkarmasını” engellemektedir (s. 105). Ayrıca, yazarın çeviri eğitimi programlarında teknolojinin araç değil amaç olarak yer almasının öğrencilerin teknolojiye eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerine engel olarak piyasadaki olumsuzlukları giderme konusunda daha az istekli olmalarına yol açabileceği görüşünü (s. 101-102) de tartışılmaya ve araştırılmaya değer buluyorum. Son olarak, Mehmet Şahin’in yıllardır teknoloji derslerinde yaptığı uygulamalara ve bu uygulamaların sonuçlarını paylaştığı araştırmaları bu kitapta özetleyerek derlemesi bu eseri biz çeviri eğitimcileri için daha faydalı bir rehber haline getirmektedir. Bu kısmın kronolojik bir akış içinde sunulması, teknolojilerin çeviri derslerinde kullanımının nereden başlayıp nereye geldiğine dair kayda değer ipuçları vermektedir.

Şahin “Yapay Çeviri ve Çevirmenler” başlıklı ikinci kısımda ise makine çevirisinde özellikle son yıllarda yaşanan gelişmelerin çevirmenler ve çevirmenlik üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Yazarın bu başlık altında ele aldığı konular gizlilik, sürdürülebilirlik, bağımsızlık, dil ve kültür, çevre ve diğer canlılar, etik ve son olarak makine çevirisinin faydalarıdır. Bu kısımdaki tartışmaların toplumsal, politik ve kültürel bakış açısıyla ilişkilendirilmesi çevirinin ve çevirmenliğin dil endüstrisiyle ve dil çalışmalarıyla sınırlı olmadığını tekrar ortaya koymaktadır.

Gizlilik, etik ve ekolojiyle ilgili tartışmalar makine çevirisinin kullanılmasıyla birlikte başlamıştı. *Yapay Çeviri*, bulut temelli makine çevirilerinin ve özellikle resmi ortamlarda sözlü çeviride yapay zekâ kullanımının risklerine, makine çevirisiyle oluşturulan metinlerde hukuki sorumluluğa ve yapay zekânın doğada bıraktığı karbon ayak izine bir kez daha dikkat çekmektedir. Bunlarla birlikte, bağımsızlık ve tarafsızlık konusunu da özellikle vurgulamaktadır. Dünyadaki dengelerin hızla değiştiği ve dünyanın servetini birkaç şirketin elinde tuttuğu dikkate alındığında söz konusu ülke ve şirketlere sınırsız veri sunan yapay zekâ destekli çeviri araçlarının ulusal bağımsızlık üzerindeki etkisini de dikkate almamız konusunda uyarmakta bizi yazar. Burada önemli olan diğer bir husus ise bireysel bağımsızlığın da dile getirilmiş olmasıdır. Otomatikleşmeyle birlikte insanların çeviri yetkinlikleri de gittikçe azalacağı için çevirilere eleştirel bir gözle bakıp bunları düzeltme yetileri de zayıflayacaktır (s. 123). Bir de çevirmenliğin sürdürülebilirliği

konusu yer almaktadır. Bir çevirmeni çevirmen yapan yaratıcılığı ve esnekliğinin yanı sıra, emek harçayarak edindiği kültürel sermayesi, deneyimi ve mesleğin incelikleriyle ilgili bilgisidir. Şahin'in de vurguladığı gibi, çevirmenler makine çevirisi sonrası düzeltme için bu sermayenin tamamına ihtiyaç duysalar da "çevirmenin yaptığı işin değeri geleneksel çeviri kadar yüksek görülmez" (s. 118).

Ayrıca kültürel mirasın devamlılığı için insana ihtiyaç vardır. Makineler artık edebi eser de üretebilir, çeviri de yapabilir, resim de yapabilir, beste de yapabilir. Bu durumda bir insanın yıllarca yoğurarak, besleyerek, zihnini ve ruhunu işleyerek yarattığı estetiği, özgünlüğü, üslubu bir kenara bırakmamız gerekecek midir? Yazar, dili ve çeviriyi tamamen makinelere bıraktığımızda gelecekte yaratılacak muhteşem eserlerden mahrum kalacağımızı, tekdüze ve sıkıcı metinlerle karşılaşacağımızı dile getirmektedir. "İnsanın yaratıcılığının bir sınırı var mı? Bunu ancak dili tamamen makinelere terk etmezsek anlayabiliriz" sorularını da bu bağlamda sormaktadır (s. 145).

Sonuç olarak, Prof. Dr. Mehmet Şahin'in *Yapay Çeviri* kitabı, makine çevirisinin tarihi ve geleceğini, çeviri eğitimi ve çevirmenlik üzerindeki etkilerini de içeren geniş kapsamlı bir içerik sunmaktadır. Şahin, insan çevirmenlerin ve teknolojilerin birlikte nasıl evrileceğini sorgularken çeviri mesleğinin geleceğine dair hem umut verici hem de düşündürücü bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Gerek çeviri eğitiminde gerekse çeviri piyasasında teknolojiye eleştirel bir şekilde yaklaşmanın, benim de savunduğum, makine çevirisi ve insan çevirmen iş birliğini daha insani bir yöne götüreceğini, ayrıca çevirmenlerin daha insana yakışır koşullarda çalışmalarını sağlayacağını vurgulamaktadır. Böylelikle, yapay zekânın hayatımızdaki ve mesleğimizdeki yerini tartışırken, insan yaratıcılığının ve eleştirel düşüncenin göz ardı edilmemesi gerektiğine de işaret etmektedir. *Yapay Çeviri*, teknolojiyle dönüşen çeviri ve çevirmenlik dünyasında yolunu bulmak isteyenlere düşündürerek ve sorgulatarak ışık tutabilecek bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu incelemeyi *Yapay Çeviri*'nin önsözünden bir alıntıyla bitirmek yerinde olacaktır. "Her ne kadar makineler artık öğrenebiliyorsa da verilerle kısıtlı bir dünyaları vardır ama insan gökyüzü gibidir, deniz gibidir, sonsuz bir evrendir. Yapay çeviri, her şeyin doğallığını yitirmeye başladığı dünyamızda dilin ve duyguların da yapaylaşmasına neden olmayacak şekilde idare edilebilir" (s. 9). Bu alıntı, makine çevirisinin sınırlarını ve insanın derinliğini vurgulayarak, çevirmenlerin gerçek değerini bir kez daha hatırlatmaktadır.

Yazar Katkıları

Birinci Yazar: Volga Yılmaz-Gümüş %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
